
НА ПОЧАТКУ НАУКОВОГО ШЛЯХУ

УДК 343.97:343.53

Азаров Юрій Юрійович –
слухач Науково-навчального ін-
ституту управління Національної
академії внутрішніх справ

Боротьба з легалізацією коштів, отриманих протиправним шляхом: стан і перспективи розвитку

Стаття присвячена аналізу стану боротьби з легалізацією коштів, отриманих протиправним шляхом, і визначенню її подальших перспектив.

Ключові слова: легалізація, відмивання, “брудні” кошти, криміналітет, правоохоронні органи.

Глобалізація фінансових послуг, з одного боку, послаблення державного контролю за господарською діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності, з іншого, у більшості випадків супроводжується посиленням контролю кримінального, що призводить до розбазарювання державних коштів, розкрадань чи приховування валютних надходжень, шахрайств з фінансовими ресурсами, неконтрольованого вивозу товарів тощо.

Легалізація коштів, отриманих протиправним шляхом, стала загальноновизнаною міжнародною проблемою. Процеси “відмивання” коштів, здобутих злочинним шляхом, їх проникнення в легальну економіку та встановлення контролю з боку кримінальних структур над державними і приватними підприємствами, мають місце і в Україні. Поширенню цього явища значною мірою сприяє закритість фінансово-кредитних установ, неналежне дотримання вимог банківської таємниці, недосконалість законодавчої бази щодо реєстрації і джерел походження первинного капіталу. Приватизація стала чи не найбільш сприятливою сферою для легалізації “брудних” грошей, безборонної сваволі “тіньового” капіталу. Банківська система продовжує залишатися основною ланкою у схемі “відмивання” та переведення в готівку коштів підприємницьких структур.

Розслідуванням легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, у межах своїх повноважень займаються різні правоохоронні органи. Це

означає, що найбільш виправданий та ефективний підхід до боротьби з легалізацією “брудних” коштів не може бути використаний жодним із цих органів окремо. В багатьох випадках банківські та фінансові установи не забезпечують відповідні правоохоронні органи інформацією, яка може бути віднесена до легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. Банківські та фінансові установи пояснюють це тим, що немає очевидних ознак злочину. Сьогодні в нашій державі існує ціла низка нормативно-правових актів, що обмежують обмін такою інформацією між відповідними урядовими відомствами. Також практично нездоланні перешкоди для швидкого обміну такою інформацією з іноземними колегами.

Ці та інші перешкоди для інформаційних обмінів безпосередньо впливають на результати відстеження процесу легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. Легалізація злочинних доходів не може стати очевидним злочином, поки всі деталі злочину не зібрані у сукупність. Перехід коштів від однієї особи до іншої – питання секунд, а їх переміщення на іншу сторону земної кулі відбувається зі швидкістю електронного переказу, тому правоохоронні органи, які ведуть розслідування легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, повинні отримувати відповідну інформацію фактично негайно [1, с. 49].

Варто зауважити, що відповідно до міжнародного визначення “відмивання грошей” – це:

- перетворення та передача майна з відома, що це майно одержане в результаті кримінальної діяльності або співучасті у такій діяльності з метою укриття чи маскуванню незаконного походження чи надання допомоги будь-якій особі, що втягнена у таку діяльність, з метою уникнення юридичних наслідків цієї діяльності;

- покриття або маскуванню справжніх джерел, місцезнаходження, розміщення, переміщення, належність прав або власність майна з відома, що таке майно одержане в результаті кримінальної діяльності або співучасті у такій діяльності;

- придбання, володіння або користування майном з відома, що таке майно одержане в результаті кримінальної діяльності або співучасті у такій діяльності;

- співучасть, надання допомоги, спроби щодо вчинення або надання допомоги у вчиненні, підбурюванні, сприяттві або наданні порад щодо вчинення дій, зазначених у попередньому пункті [2].

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, становить серйозну небезпеку для розвитку національної економіки, у тому числі її кредитно-фінансової системи, утвердження демократичних засад діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, ставить під загрозу національну безпеку та послаблює міжнародний авторитет України.

Легалізація доходів, здобутих протиправним шляхом, тобто перетворення коштів, одержаних у результаті протизаконної діяльності у гроші, джерело яких здається законним, поряд з такими небезпечними тенденціями, як посилення тероризму, торгівля зброєю і людьми, незаконний вивіз капіталу, сьогодні набула глобального характеру. Це явище приховує серйозну небезпеку підриву законної економічної діяльності, дестабілізації існуючих фінансової та валютної систем, зниження добробуту населення.

Очевидно, що проникнення в легальний бізнес кримінальних доходів є серйозною загрозою для національної економіки, а залишене без уваги, "відмивання" грошей може зруйнувати не тільки окрему фінансову установу, але й всю фінансово-економічну систему країни в цілому. Воно є наймогутнішим економічним фактором росту організованої злочинної діяльності в її найбільш небезпечних формах, веде до криміналізації світової економіки і суспільства взагалі, підпорядкування економічних важелів та політичної влади злочинним угрупованням, сприяє поширенню дії останніх у трансдержавному просторі.

Проблеми протидії легалізації злочинно отриманих капіталів і криміналізації сфери функціонування фінансових структур усе частіше стають предметом уваги у нашому суспільстві.

В сучасних умовах, з урахуванням високого ступеня латентності злочинів, питання організації та вдосконалення взаємодії правоохоронних і контролюючих органів набувають особливої значимості в аспекті підвищення ефективності та результативності роботи по контролю над фінансовими потоками, розкриттю і розслідуванню злочинів, пов'язаних з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом.

Різноманітні заходи управлінського, організаційного та правового характеру повинні призупинити та нейтралізувати це суспільно небезпечне явище. В системі останніх важливу роль займає законодавство, зокрема, те, що забезпечує нормативне регулювання боротьби та протидії легалізації доходів, здобутих протиправним шляхом [3, с. 64].

Незалежно від структури організації (що досить часто має зв'язки з міжнародним криміналітетом) особи, які займаються протиправною діяльністю, мають, принаймні, три мети, які вони намагаються досягти:

по-перше, оплатити витрати постачальникам, дистриб'юторам і різним своїм працівникам;

по-друге, вкласти кошти, здобуті злочинним шляхом, у нові злочини;

по-третє, використати отриманий прибуток для страхування їх фінансової ситуації та екстравагантного способу життя.

Також, для деяких злочинців важливо відкрити легальний бізнес. Відкриття легального бізнесу не тільки допомагає приховати незаконні кошти, але й слугує трампліном для їх політичного впливу та корупції чиновників [4, с. 31].

Міжнародне фінансове співтовариство з його складною системою управління банківською та парабанківською діяльністю, крім своїх прямих функцій, надає правопорушникам і можливі механізми для міграції великих обсягів грошей. Світове співтовариство на сучасному етапі зіштовхнулося з великомасштабними незаконними фінансовими операціями, обсяг яких збільшується з кожним роком.

Хоча сутність відмивання грошей з часом не змінилася, способи і механізми відмивання, правове поле, в якому це відбувається, зазнали істотного прогресу. Останнім часом відбулися зміни у міжнародній фінансовій системі, що, в свою чергу, іноді ускладнює виявлення, заморожування та конфіскацію доходів і власності, які мають кримінальне походження. Тенденція фінансової дерегуляції має місце як на зовнішньому, так і національному рівні. З'явилися фінансові супермаркетингові послуги, які є інтегрованим, багатофункціональним фінансовим інститутом, що пропонують своїм клієнтам одночасне відкриття депозиту, переказ грошей, брокерські послуги, забезпечення товарами, посередництво при митному оформленні товарів, інвестиційний менеджмент, консалтинг по створенню і використанню іноземних компаній, холдингів, трастів в офшорних юрисдикціях. Практично всі приватні банки пропонують сьогодні основні фінансові послуги, які раніше забезпечувалися лише групою женевських банків. Хоча така конкуренція звичайно приносить вигоду клієнтам у вигляді низької ціни послуг, однак це зменшує стандарти надійності деяких фінансових інститутів.

З надходженням грошей на банківський рахунок, вони потрапляють до глобальної фінансової системи, яка має агресивний характер по відношенню до контролю з боку фіскальних служб. До останнього часу взагалі перешкодою для фінансових трансакцій не було і перевірки носили більш формальний та статистичний характер.

Міжнародний ринок капіталу, враховуючи загальну боротьбу з легалізацією "брудних" коштів, усе ж таки продовжує залишатися ліберальним по відношенню до його вільної міграції. Багато країн знижують рівень прозорості для фінансових операцій міжнародних представництв іноземних організацій. Кількість операцій між галузями та підрозділами в транснаціональних компаніях і фінансово-промислових групах постійно збільшується, як і сам рух міжнародних грошей. Деякі країни, що мали визначені форми контролю над фінансовими потоками, поступово пом'якшують його, та займають позицію, спрямовану на лібералізацію угод з формально неконвертованою валютою.

Незважаючи на існування різних форм контролю, можливість відстеження руху капіталу сьогодні загублена. Обмеженням для відмивання злочинних коштів є те, що валюти, які можна вважати легально неконвертованими, при емісії їх державами можуть бути обміняні як на своїй території, так і у великих міжнародних фінансових центрах, але як показує практика, масштаби такого обміну звичайно незначні.

Існують обмеження, які варто використовувати для контролю за фінансовими потоками. У країнах, де такий контроль існує, потоки іноземної валюти, які надходять, повинні розміщатися на депозитних рахунках (з повідомлення фінансових органів або центральної влади), а відтік капіталів у значних розмірах вимагає спеціальних дозволів. При вільному русі фінансових потоків, це відноситься до капіталу, який має і легальне, і нелегальне джерело. Таким чином, “брудні” кошти можуть бути конвертовані в будь-яку валюту, що в свою чергу ускладнює роботу правоохоронних органів по відстеженню кримінального капіталу. До обмежень повинний відноситися і контроль за обміном валюти, що гальмує спекулятивний відтік капіталу. Якщо обмеження відсутні, то країна стає об’єктом дестабілюючих факторів відтоку капіталу.

Чим, взагалі, загрожує легалізація “брудних” коштів? Справа в тому, що ці “невраховані” грошові кошти, являючись незабезпеченою грошовою масою, безконтрольно вливаються у грошовий обіг і вже на національному рівні ініціюють штучний сплеск інфляційних тенденцій. Відмивання коштів незаконного походження (а до них міжнародні експерти відносять і кошти, отримані шляхом приховування від оподаткування) загрожує ще й тим, що підриває основи легального бізнесу, створюючи “синдром обтяженості” – коли фінансові стосунки на ринку ускладнюються додатковими ризиками та цілим комплексом невизначеності. Крім того, сюди можна віднести і низку таких витрат, як корумпованість державних посадовців і посадових осіб контролюючих служб, які вимагають хабарі.

Цілком природно, що більшість фінансових структур вважають за необхідність “амністувати” капітали “епохи первісного накопичення”. Проте, у цього питання є інший бік: практика показує, що “відмиті” кошти набувають феномена “сублімації” – будучи один раз пропущеними, через кримінальний конвеєр, вони незабаром різними шляхами, розкручують другий, а часом і третій виток тіньової спіралі. Крім того, поки не існує повного банку даних про фірми, що приховують свої кошти на рахунках західних фінансово-кредитних установ.

Державним органам важко боротися з цим злом і по іншій причині: щоб розкрити весь ланцюжок фінансових махінацій необхідно провести слідчі дії не тільки в Україні, але й за кордоном. Для цього потрібно, як мінімум, мати з зацікавленими країнами договір про взаємну правову допомогу з добре відпрацьованим механізмом його реалізації.

Варто зауважити, що боротьба з легалізацією коштів, отриманих протиправним шляхом, сьогодні є одним із пріоритетних напрямів роботи правоохоронних органів нашої держави. У державі виникла нагальна потреба щодо активізації роботи правоохоронних і контролюючих органів по виявленню фактів легалізації “брудних” коштів, здобутих злочинним шляхом.

Крім того, першочерговою проблемою в Україні є, здійснення належного кримінального переслідування злочинців, які займаються легалізацією “брудних” коштів.

Діяльність нелегальних структур в Україні нерозривно пов’язані з загальним напрямом розвитку реформ у країні. Крім цього, сфер, які приносять, надприбутки, стає все менше; зростає конкуренція в усіх секторах ринку (в тому числі, нелегальному); території поділені між великими злочинними угрупованнями; зникає різниця між внутрішніми і світовими цінами.

У цих умовах посилюється конкуренція злочинних угруповань. Отже, будуть посилюватися і методи їхньої боротьби, що, очевидно, відобразиться на зростанні кількості замовних убивств, викрадень людей тощо.

Вбачається, що найбільш небезпечними сферами діяльності організованої злочинності стануть: фінансові злочини з використанням комп’ютерних засобів, торгівля зброєю, скупка нелегальними структурами акцій найбільш рентабельних виробництв.

Збережеться тенденція до легалізації цих структур та її лідерів. Зв’язки з елітою, можливо, посиляться, що дозволить організованій злочинності все активніше впливати на хід реформ в Україні [5, с. 29].

На відміну від інших держав, де тіньові доходи отримуються в основному від торгівлі наркотиками та зброєю, в Україні основним джерелом незаконних доходів є ухилення від сплати податків.

Аналіз результатів виявлення і розслідування злочинів, пов’язаних з ухиленням від сплати податків і легалізацією “брудних” коштів, переконливо свідчить, що основним механізмом такої протиправної діяльності залишаються зовнішньоекономічні технології. При цьому, ключовим елементом цих механізмів є фіктивно створені іноземні суб’єкти підприємницької діяльності чи “підконтрольні” іноземні компанії, в основному, офшорні фінансові юрисдикції.

Другим за обсягом видом протиправної діяльності, в результаті якої отримуються значні доходи, є контрабанда. Контрабанда як правопорушення передбачена кримінальним, адміністративним і митним законодавством практично всіх країн. Вона наносить збитки економіці держави, встановленому правопорядку в **області** міжнародної торгівлі, порушує державний суверенітет.

Суспільна небезпека контрабанди полягає в тому, що при протиправному переміщенні через митний кордон України товарів і предметів порушується порядок державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який в себе включає загальний, а щодо окремої групи товарів і предметів – спеціальний порядок переміщення їх через кордон. Контрабанда заподіює прями економічні збитки державі, пов’язані з несплатою мита, інших податків (платежів) як під час перетинання митного кордону України, так і у зв’язку з реалізацією контрабандних товарів на території України чи за її межами. Крім того, контрабанда заподіює шкоди встановленому по-

рядку управління, посягає на національну культурну спадщину українського народу, може заподіяти шкоду відносинам України з іншими державами. Також вона сприяє незаконному обігу в Україні та світі наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, зброї.

Важливим джерелом отримання “брудних” коштів є нелегальна міграція. Це явище вийшло за межі окремих держав і перетворилося у світову проблему.

Одним із напрямів діяльності по легалізації “брудних” коштів є торгівля людьми, нелегальний обіг вогнепальної зброї та викраденого автотранспорту. Кошти, одержані від таких злочинів, переважно осідають за кордоном.

Іншим проявом незаконної діяльності, що має на меті здобуття доходів є вимагання, що являє собою одне із спрямувань кримінального бізнесу.

Останнім часом з метою протиправного одержання доходів значно більше вчиняється шахрайств з фінансовими ресурсами. Для отримання незаконних прибутків і надприбутків злочинцями часто використовується саме такий вид злочинної діяльності, зокрема фіктивні угоди, підробка банківських документів, пластикових карток, цінних паперів, чеків та інших документів.

Для легалізації коштів, отриманих протиправним шляхом, використовуються фінансово-кредитна та банківська системи, де кількість протиправних дій, які призводять до вилучення значних коштів і їх привласнення злочинними елементами, постійно зростає. Банки та банківська діяльність усе частіше стають об’єктами злочинних посягань.

Важливою особливістю ситуації, що склалася в банківській системі України, є активне пристосування її до забезпечення потреб функціонування “тіньової” економіки та легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом.

Крім згаданих вище способів отримання незаконних доходів існує такий спосіб, як незаконне отримання кредитів та їх неповернення з наступним розкраданням. Отримані кредити переводяться в готівку або конвертуються і переміщуються за кордон. Як правило, все це оформляється у вигляді попередньої оплати за контракт, який за певних причин не виконується.

З формуванням недержавних (ринкових) структур, які накопичили значні кошти, наявністю в Україні організованих злочинних утворень економічного спрямування, метою яких є накопичення капіталу будь-якими шляхами і засобами, реальними стали можливості для великомасштабної корупції державних чиновників та тотального хабарництва. Саме завдяки корупціонерам різних рівнів і рангів криміналітет втручається в процеси приватизації, інвестування, конверсії, прокручує багатомільйонні фінансові афери, намагається контролювати зовнішньоекономічну діяльність, відмиває незаконно набуті кошти [6, с. 253].

Підвищений попит на кредит та інші банківські послуги обумовили значне зростання у банківській системі таких злочинів, як хабарництво та зловживання службовим становищем. Зловживання службовим становищем може включати в себе будь-яке отримання пільг у результаті необґрунтованого використання офіційного статусу. Посадова особа може домогтися отримання грошей, подарунків, які в подальшому потребують легалізації, привілеїв в обмін на здійснення чи нездійснення будь-яких офіційних дій.

Аналізуючи ситуацію, що склалася сьогодні в Україні у сфері боротьби з легалізацією коштів, здобутих злочинним шляхом, можна зауважити, що, незважаючи на складність даних операцій, вони все-таки можуть бути зафіксовані та розслідувані. Комерційні структури, які займаються відмиванням “брудних” коштів, особливо уразливі в тих точках, де вони перетинаються з легальним бізнесом і починають залишати документальні докази.

Список використаних джерел

1. Хасбулатов Р. И. Мировая экономика / Р. И. Хасбулатов – М. : ИНФРА, 1993. – 347 с.
2. Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму : Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_774.
3. Доля Л. М. Організаційно-правові засади протидії легалізації доходів, здобутих протиправних шляхом : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 16.04.04. / Л. М. Доля ; НАВС України. – К., 2003. – 186 с.
4. Калюжний Р. А. Деякі аспекти “маніпуляцій” грошовими коштами на фінансовому ринку / Р. А. Калюжний , І. Г. Андрущенко // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 3. – С. 29–32.
5. Варналій З. С. Тіньова економічна діяльність підприємницьких структур: суть, оцінка масштабів та шляхи її легалізації / З. С. Варналій // Наукові праці НДФІ : наук вид. – К., 1998. – № 6. – С. 25–32.
6. Гадойбоев С. А. Злочинність у кредитно-фінансовій сфері / С. А. Гадойбоев // Економічні злочини: попередження і боротьба з ними. – 2001. – № 25. – С. 252–254.

Стаття посвячена аналізу состояния боротьбы с легализацией средств, полученных противоправным путем, и определению ее последующих перспектив.

The article is devoted to the analysis of the state of fight against legalization of money getting of illegal way and to the determination of its further perspectives.

Стаття надійшла до редакції журналу 5 грудня 2011 року.